

HELA SVERIGES ANTIKTIDNING • BOKA DIN PRENUMERATION IDAG!

ANTI VÄRLDEN

NUMMER 8 / 2011 / 55 KR WWW.ANTIKVARLDEN.SE

Yoko Ono gästar
skånska Wanås

**FALSK ELLER ÄKTA
KONST? SÅ SER
DU SKILLNADEN**

Vårauktionerna:
1500-TALSBORD
TILL FYNDPRIS!

**SKÖNA DETALJER
FÖR STRANDLIVET**

Sommarens shoppingguide

**HÄR ÄR GOTLANDS
BÄSTA ANTIKBODAR!**

COLLECTORS AWARDS:
HAN ÄR ÅRETS SAMLARE!

Allmogespecial
**DALAHÄSTAR MED
FÄRGSTARK HISTORIA**

Not for printing
www.dalahorse.se

NR 8 AUGUSTI
2011
PRIS 55 KR
NORGE 69 KR
DANMARK 59 KR
EURO 6,95

20
favoritserver
STOR PORSLINSSPECIAL – HÄR ÄR LÄSARNAS VAL!

Staffan har placerat sin dalahästsamling i ett vackert skåp från 1600-talets mitt gjort i Dalabergslagen. Några hästar har han också på hyllor i hallen. I skåpet trängs en imponerande skara trähästar från 1700-talet och dalahästar från 1800-talets början och framåt.

SAMLAREN STAFFAN HÆGERMARK:

»Dalahästarna är ett fantastiskt kulturarv«

För några år sedan var Staffan Hægermark på god väg att bränna ut sig, men ett besök på en bondauktion förändrade allt. Idag har han en imponerande samling med över 500 trä- och dalahästar och har dessutom gjort både film och bok om dem.

TEXT: ANKI LINDEROTH FOTO: ANDERS NORRSELL

Not for printing
www.dalahorse.se

Tre blåbeningar i olika storlekar. De två mindre hästarna är tillskrivna Besslarsgården, förmodligen Lars Falk omkring 1890–1900.

– Den minsta har Lars Falk samt troligen även hans dotter Karin krusat tillsammans. Karin lärde sig den svåra konsten redan i småskolan. Mönstret innehåller väldigt drivet samt naivt måleri. Den stora hästen är krusad omkring 1940 av Karins dotter, Hilma Nisser.

Utvecklingen från trähäst, målad trähäst och slutligen till dalahäst. Längst bak en trähäst från västerdalarna tillverkad troligen i slutet av 1700-talet. I mitten en lite större naivt målad trähäst med typisk ståndsmän daterad omkring mitten av 1800-talet. Till höger en tidig dalahäst som även den är från mitten av 1800-talet. I bakgrunden står locket till ett skrin från slutet av 1700-talet.

»Framförallt märkte jag hur träet gjorde mig lugn, det låter flummigt, men så var det.«

HAN HAR EGENTLIGEN aldrig varit någon samlare. Fram till för några år sedan var han inte ens intresserad av antikviteter.

– Det var plast, krom och snabba bilar som gällde, berättar Staffan Hægermark när vi träffas i hans hem strax utanför Stockholm. Jag var ganska yttlig – tänkte mest på pengar.

Men för åtta år sedan tog livet en ny vändning. Idag äger han en imponerande och unik samling på över 500 antika dala- och trähästar. Hypermodern inredning i villan har fått ge vika för allmogeskåp och snickerier från 1700- och 1800-talet. Själv säger Staffan att han föder sin själ med trä. Och ju mer hans inre fylls med historia och ett sammanhang – desto lyckligare blir han.

– Allt började med att jag var så nära att bli utbränd, säger Staffan och visar med pekfinger

och tumme hur många millimeter som saknades för att livet skulle ha kraschat.

Efter 20 års hårt arbete utan semester gick hans stressrelaterade ilska och frustration dagligen ut över nära och kära. Sommaren 2003 hade hans fästmo Anette fått nog.

– Hon hyrde oss ett hus på Öland, släpade med mig och till råga på allt tvingade hon mig att besöka en bonna-auktion. Det var som att komma till en annan planet.

Väl där ropade han av en slump in en gammal allmogestol. Staffan studerade den först när han kom hem.

– Jag satte mig på den och drabbades av en oväntad respekt för stolens ålder och dess historia. Men framförallt märkte jag hur träet gjorde mig lugn, det låter flummigt, men så var det.

Staffan diskuterade med Anette hur han kunde →

Staffan visar upp två hästar ur sin samling.

– Den övre är krusad av rosmålaren Stikå Erik Hansson från Risa omkring 1870, han som anses vara dalahästarnas urfader. Den undre av senare datum är snidad och krusad av den från Bergkarlås till Vattnäs inflyttade soldat Per Hvit. Hästen är från slutet av 1910- eller början av 1920-talet.

I mitten en dalahäst med soldat som ryttare, täljd i ett stycke. Soldaten är utsmyckad med en röd brölloppshammare på bröstet.

– Den är tillskriven soldat Per Hvit omkring mitten av 1880-talet. Tänk om det funnits en häst med bruden på, säger Staffan. Det hade i så fall varit helt fantastiskt! Den lilla vänstra hästen är också snidad och krusad av Per Hvit i slutet av 1910-talet. Till höger en häst tillskriven Stikå Erik Hansson från Risa.

Not for printing
www.dalahorse.se

Den apelkastade blåbeningen till höger är krusad av Karl Hvit i början av 1940-talet. Den röda lilla hästen i förgrunden har täljts av Per Hvit och sonen Karl har krusat den omkring 1910-1920. Blåbeningen i mitten av Per Hvit, 1920-tal, och den till vänster Karl Hvit omkring 1940.

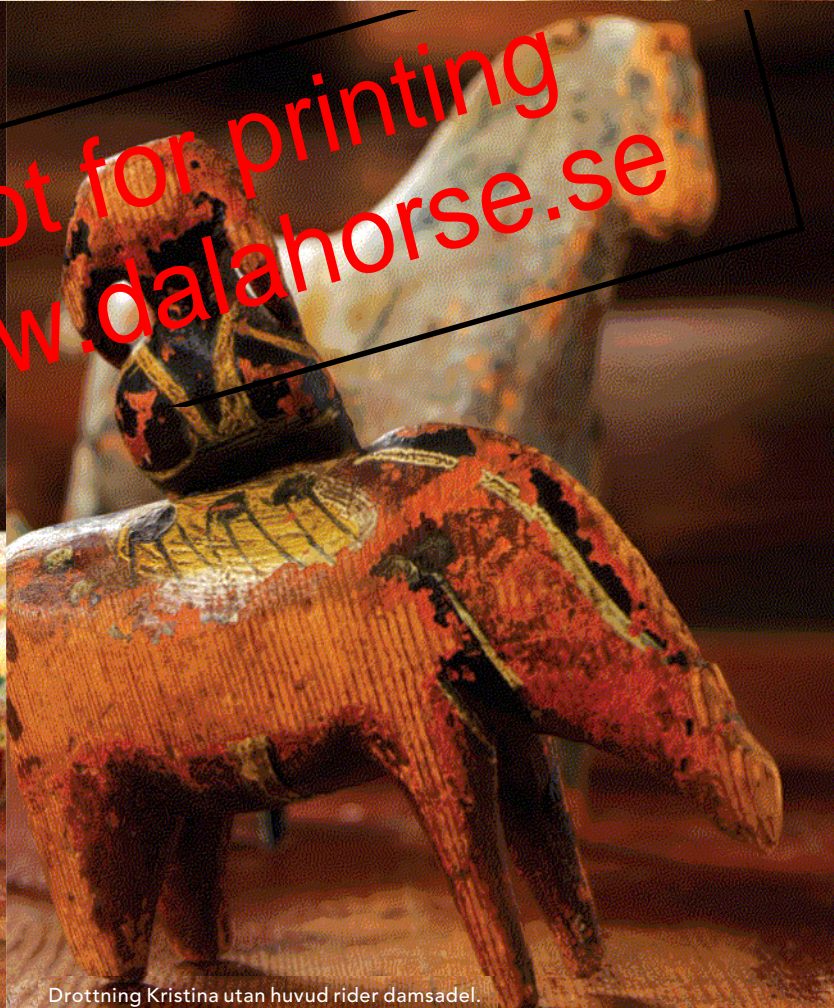
Olof Falk var en av få som brukade signera sina hästar, men signaturerna kan vara olika.

– Det kan stå O.F, OFL, O Falk, L eller O.L. Bokstaven L står för »Lars-Son». Olof Falk var poliskonstapel i Mariestad, men eftersom han var uppvuxen i Bergkarlås och son till Lars Falk, som både täljde och krusade trähästar, anser jag ändå att alster gjorda av Olof Falk kan kallas dalahästar. Hade hans far inte varit soldat med namnet Falk hade Olof haft efternamnet Larsson.

Hästen vilar på en kassabok från handlare Mattson i Bergkarlås, 1890-tal. I denna står upptaget inköp och försäljning av dalahästar.

Makalös både i färg och form är den ovanligt stora dalahästen, tillskriven rosmälaren Stikå Erik Hansson från Risa. Hästen snidades och krusades omkring år 1870. Hästen i förgrunden är krusad av Karin omkring år 1921–1923 på Nissergården i Vattnäs.

Drottning Kristina utan huvud rider damsadel. Härstammar från Lima i västra Dalarna och är tillskriven Mill Olov d ä omkring 1820–1825.

Not for printing
www.dalahorse.se

Den är långt ifrån finast i samlingen, trots detta har Staffan en alldeles speciell känsla för sin allra först inhandlade häst.

– Den är från Nusnäs och gjord i slutet av 1930-talet. Det roliga är att den har en ljushållare på ryggen som dock har tillkommit vid ett senare datum.

Golvuret, daterat år 1835, är troligen snickrat och krusat i Nusnäs. Lagg märke till den nästan identiska målningen och färgen på hästen.

– Med jämförelse av mönster och färgton kan man datera hästen till omkring 1835. Om vi får reda på vem som krusat Moraklockan vet vi därmed också vem som krusat hästen.

»Första dan efter semestern körde jag fyrtio mil för att köpa min första häst. Sedan dess är jag fast.«

utveckla den nyfunna lidelsen för trä. Samtidigt kom han att tänka på sina bekymmersfria minnen från barndomsbesök i Dalarna.

– När jag lade samman trä med Dalarna blev svaret på det jag sökte givet – dalahästar. Efter lite googlande på nätet hittade jag en man som sålde hästar i Fjugesta utanför Örebro. Första dan efter semestern körde jag fyrtio mil för att köpa min första häst. Sedan dess är jag fast.

Omfattande detektivarbete

Inledningsvis var det träet som lockade. Men snart upptäckte Staffan de antika dalahästarnas vackra form, individuella färgställningar, mönster och fantasieggande slitage. Hästarna började en gång i tiden tillverkas som leksaker till barnen, därför har de flesta också handgripligen använts.

– När kassan tröt användes hästarna också som betalningsmedel i lanthandeln i Bergkarlås, det gör deras historia extra spännande.

Staffan insåg snabbt att det nedtecknade materialet om dalahästarnas historik var begränsat. Det var då han började ett mödosamt och omfattande detektivarbete för att härleda dalahästens ursprung.

Flera gånger har han besökt Dalarna, talat med människorna i byarna, letat i gamla kassaböcker och studerat fotografier för att hitta likheter, olikheter, samband och anknytningar mellan hästar, de som snidade och de som krusade (målade).

Han har kommit en bra bit på väg, men är långt ifrån färdig. Eftersom få hästar är signerade och daterade kan man likna det med att lägga ett gigantiskt pussel.

– Det krävs många hästar och stor erfarenhet för att du ska upptäcka mönster och färgtoner som liknar varandra, först därefter kan du härleda hästen till en viss upphovsman eller kvinna och ett ungefärligt årtal.

Han har gått ett steg längre och jämför nu hästarnas mönster med målningar på möbler, till exempel Moraklockor, och har där upptäckt många likheter.

– Eftersom uren är årtalsbestämda och även ibland signerade kommer vi förhoppningsvis med den här metoden att hitta fler upphovsmän till de tidiga dalahästarna.

Från trähäst till dalahäst

Men vad är egentligen en dalahäst? Staffan är noga med definitionen och vill gärna med den återknytta till historien.

– Den äldsta trähästen som återfunnits i Sverige är från Malung och dateras till 1500-talet. Den anses som föregångare till trähästarna, vilka senare utvecklades till dalahästar, berättar han.

Under 1600-talets häxprocesser blev trähästar liktydigt med djävulen och det är först på 1700-talet som trähästens rykte återupprättas.

Dalarna var vid den här tiden fattig landsbygd →

Hästar och gris krusad
på Ryttergården i Risa
av Rytter Olof Matsson
och hans son Jannes.
Den bakre hästen till
höger är täljd av Kål
Olof Persson från Risa.

»Eftersom få hästar är signerade och daterade kan man likna det med att lägga ett gigantiskt pussel.«

där stora familjer hade små åkerplättar kvar till försörjning efter generationer av arvsskiften. Det fanns ett behov av ytterligare inkomst, därför blev hemslöjden viktig.

– Skilda hantverk växte under 1700- och 1800-talet fram i de olika delarna av Dalarna. Möbelsnickeri blev en viktig inkomstkälla i byarna kring Siljan som Bergkarlås och Nusnäs. Det var också här man började med den första systematiska tillverkningen av trähästar. Snart följde folket i byarna Risa och Vattnäs efter.

Trähästar från 1700-talet och början av 1800-talet dekorerades på ett naivt sätt utan det typiska kurbitsmönstret med blommor och blad. Det mönstret kom i mitten av 1800-talet och det är först då man kan börja tala om dalahästar.

– De tidigaste hästarna dekorerades med streck och prickar och är därför inte att anse som dalahästar – de är trähästar från Dalarna, förtydligar Staffan. Dalahäst kallas den häst som smyckats med kurbitsmåleri och uppstod, som det ser ut just nu, först på 1840-talet.

Gjorde succé i Paris 1937

Den förste som i morabyarna sägs ha krusat en dalahäst är den välkände dalmålaren Stikå Erik Hansson från Risa. Han var redan en erkänt duktig möbel- och tavelmålare. Hans vän Wik Olof Hansson i Bergkarlås var duktig på att snida hästar och behövde ett vackert mönster. Det var då Stikå Erik hjälpte honom.

– Stikå Erik gifte sig två gånger under sin

livstid. Genom sina hustrur och deras familjer knöts familjeband med andra kommande stora namn inom dalahästtillverkningen, familjen Nisser och familjen Hvit, boende i Vattnäs. Medlemmarna i dessa familjer blev på olika sätt upplärda i Stikå Eriks anda i hur man krusar en häst.

Men det finns också andra mer eller mindre välkända tillverkare av dalahästar under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Lars Falk från Bergkarlås, Mill Olov Olsson från Lima, familjen Rytter från Risa, Daniel Smedh från Bergkarlås och även träsnidaren Jemt-Olov Person från Orsa är några namn som figurerar.

I slutet av 1880-talet utvecklades ett förlags-system för tillverkning och försäljning av målade trähästar där handlaren Mattsson i Bergkarlås hade ett finger med i spelet. Han köpte snidade hästar och lät måla upp dem hos duktiga krusare. Ibland användes sedan hästarna som betalningsmedel i affären. Mattsson sålde de färdigdekorerade hästarna till gårdfarihandlare eller grossister från bland annat Stockholm.

– Dalahästar fanns på Stockholmsutställningen 1897 och den första Hemsjöutställningen i Mora 1906. Dalahästen var sedan representerad på världsutställningen i Chicago 1934 och gjorde stor succé i Paris 1937. Men det var på världsutställningen i New York 1939 som dalahästen fick ett symbolvärde för vårt land, berättar Staffan.

Blå färg skulle uppmuntra till lek

Resten av Sverige fick nu upp ögonen för hästarna och byarna runt Siljan fick stora beställningar från bland annat NK i Stockholm. Hästen som under 1800-talet ansetts som en leksak och gårdfarihandlarnas betalningsmedel för husrum och logi, förvandlades i ett slag till en nationalromantisk symbol för Sverige.

De hästar vi känner idag är som regel röda. Men tittar vi tillbaks i historien var det lika vanligt med apelpastade hästar.

– De vita hästarna dekorerades med prickar och färgade ben för att de skulle efterlikna skimmels fläckar och gråaktiga strumpor. Troligen användes den blå färgen hellre än den svartgrå, eftersom trähästen skulle vara både vacker och uppmuntra till lek.

Att rött senare blev en stor färg under 1940-talet beror säkerligen på att den var billigare, vilket var viktigt när volymerna snabbt ökade för att tillfredsställa efterfrågan.

– Dalahästen blev en affärsrörelse och övergick från böndernas binäring till huvudnäring för dess tillverkare, säger Staffan.

Från att ha köpt upp ett stort antal hästar de första åren av sitt samlande har Staffan idag blivit mer sparsmakad. Nu gäller kvalitet framför kvantitet och han köper hellre en riktigt dyr och ovanlig häst än flera billigare.

– Jag handlar mycket på nätet, både på svenska

Staffan studerar en liten vit häst av Karl Hvit från Vattnäs, krusad på 1920-talet.

STAFFANS
BÄSTA
TIPS!

FRÅGOR OCH SVAR OM DALAHÄSTAR

Hur avgör man åldern på hästen?

- En enkelt målad ståndsmän kan man hitta på hästar från 1800-talet och fram till och med 1920-talet. Därefter börjar den mer påfallande och ersätts av ett böljande mönster.

- Är hästen försedd med etikett med postnummer är den gjord efter 1935.

- För hästen färg under hovarna är den doppmålad, vilket innebär att den är gjord efter 1953.

- Delade öron är inget mått på hur gammal hästen är, det finns hästar från 1800-talet med sammanväxta öron och hästar från 1950-talet med delade öron.

Däremot började man systematiskt på Nissergården i Vattnäs dela öronen på 1920-talet.

- En vacker, detaljrik och precis krusning är vanligen ett signum för äldre hästar. Variationsrikedomen i mönstret var större under 1800-talet och början av 1900-talet än det är idag.

- Om hästen är lackad är den oftast gjord efter 1935.

Vilka hästar är dyrast?

Dalahästkonstnärer som är svåra att få tag på och som därmed också blir dyra, är hästar krusade av Wik Olof Hansson och hans dotter Kerstin, Lars Falk samt Stikå Erik Hansson.

Vad är ett rimligt pris?

Det går inte att säga, priset beror helt på tillgång och efterfrågan. Jag har köpt fantastiska hästar för en dryg tusenlapp och jag har köpt mindre bra hästar betydligt dyrare. Vad som avgör priset är vem som exempelvis bevisar auktionen. Köp efter egen känsla och ekonomi.

Vad betyder krusa?

För kurbitsmåleriet, eller rosmåleriet hade målarna i Rättvik ett speciellt uttryck. Man sade att man dekorerade möblerna genom att ukrusa eller krusa dem. Uttrycket har levt kvar och när man idag talar om vem som krusat hästarna, menar man den som dekorerat dem.

Var hittar man antika dalahästar?

- Använd internet! Tradera, Blocket, Ebay och Budera är exempel på sajter där du kan hitta hästar, liksom utländska sajter, särskilt amerikanska.

- Besök antikmarknader och mässor, följ auktioner – även de som finns på nätet.

Hur skiljer man en riktig häst från en »falsk«?

- En kladdigt och klumpigt målade häst är som regel falsk.
- För en ovan köpare är det svårt att avgöra om hästen är falsk eller äkta; köp därför aldrig för mer än du har råd att förlora.
- Studera små detaljer i mönstret och jämför med andra hästars mönster – du lär dig typiska signum för olika konstnärer, liksom om mönstret är fejkat.

- Generellt är falska hästar idag mer naivt målade än de äldre originalen – dessa håller oftast hög klass. Det tar många år att bli en skicklig krusare.

- Studera slitaget – känns det trovärdigt? I annat fall är det troligt att hästen är falsk.

Not for printing
www.dalahorse.se

Hästar från dalahästens begynnelse. I mitten en naivt målad trähäst, troligen 1830-tal.
– Det är en målad trähäst från Dalarna. Det typiska rosmåleriet, kurbitsmåleriet, har ännu inte tydligt börjat framträda på hästarna vid denna tidpunkt. Hästen har tendenser till utsmyckade blad, men man kan inte kalla den dalahäst. Då krävs ett mönster av både blommor och blad. Till höger en annan målad trähäst från 1840-talet med begynnande naivt rosmålteri. Mönstret på hästen till vänster liknar måleriet på ett känt golvur från Mora daterat 1846. Övriga hästar är krusade bland annat på Nissergården i Vattnäs och Ryttnergården i Risa.

»De tidigaste hästarna dekorerades med streck och prickar och är därför inte att anse som dalahästar – de är trähästar från Dalarna.«

och utländska sajter. Men jag är också en flitig besökare på antikmässor och auktioner.

Blev vägen tillbaka till livet

Har han råkat ut för någon »falsk« häst?

– Varje år dyker det upp cirka 10–12 falska hästar på marknaden som jag ser. Säkerligen finns det ännu fler.

Det är svårt, menar han, för den som är ovan, att skilja en falsk från en äkta. Detsamma gäller för gamla möbler och konst. Även Staffan har köpt en häst som visade sig vara falsk, det fick bli läropengar.

– Därför ger jag alltid rådet till andra att inte köpa för mer än man har råd att förlora. Det är viktigt att lita på magkänslan. Tycker man om hästen och har råd, så kan man köpa.

Till vardags jobbar han fortfarande, precis om

tidigare, med IT. Men livet i övrigt har fått en djupare och större innebörd sedan han upptäckte dalahästarna. Just nu hjälper han till med att lägga över skriftliga dokument och bilder rörande dalahästens historia från förra seklet till digitala arkiv. Han har publicerat en bok samt är i slutskedet av ett mer omfattande alster om dalahästar. Nyligen hade han och Anders Hansens dokumentärfilm *Staffans fålar* premiär på biografer i Dalarna och på Anders Hansens studio på Östermalm i Stockholm.

– Jag vill förmedla till andra all den kunskap jag samlat på mig om dalahästar, säger Staffan. Dalahästarna är ett fantastiskt kulturarv vi har och hästarnas historia är fascinerande. För mig personligen har de också en särskild innebörd – det var ju faktiskt dalahästarna som blev min väg tillbaka till livet. ●